

giában feltétlenül, hogy a szorongásmentes próbálkozások felszabadult pedagógiai és művészi közeget teremtsenek a gyermek számára.

A hangszerhasználat egy másik érdekes „out-put”-ja az volt, hogy a metallofon használata közben a gyerekek „hangicsáltak”, énekhangon dúdolva követték a hangszer hangzását. Csak az akkori tanítói beszámolók emlékeire, valamint egy-egy hospitálás keltette benyomások mostani felidézésére tudunk ma már támaszkodni, amikor azt állítjuk, hogy a metallofon kezelése jelentős mértékben támogatta az éneklés intonációjának, tisztaságának javítását.

Egy másik, eszközzel és észleléssel nem mérhető hatása az volt a metallofon használatának, hogy a kockázatmentes hangszeres manipuláció nagy mértékben növelte a tanulók érdeklődési szintjét, és a motivációs rendszerbe beépült a manipuláció igénye. Egyidejűleg a hangprodukciónak előhívó mozdulat (kinesztézia), a hangzás és a hallási kontroll hármassága jelentős mértékben hozzájárult a temperált hallás fejlesztéséhez. Úgy tekinthetünk erre, mint Piaget elméletének a gyakorlatba való átültetésére.

Anélkül, hogy külön jelöltük volna meg nevelési célként a tanulók motiválását, a koncert-, illetve operalátogatás igényének a megjelenése volt egy másik olyan eredménye ennek a projektnek, amely megha-

tározó lehetett egészen addig, amíg a gyerekből művi úton ki nem gyomlálják/gyomlálták a zene iránti kíváncsiságot. Mai ének-zene pedagógiánkban vajon vannak-e törekvések arra, hogy a zenét úgy szerettesse meg az iskola, hogy személyes befogadói kapcsolatra, zene-„fogyasztói” gyakorlatra kapjon indíttatást a gyermek?

Csillagné Gál Judit munkájának és munkásságának el nem halványodó és el nem halványítható üzenete: a tanulói személyiség megérintésének lehetősége és fontossága a műalkotások által. Ennek működtethetőségét csak a tárgyunk iránti nyitottsággal, a tárgy interdiszciplináris közelítésével, általános pszichológiai, fejlődéslélektani, művészetlélektani, pedagógiai, szociológiai s nem utolsósorban szak-esztétikai felvértezéssel érhetjük el. A szaktárgyunkba való belesüppedés kiüttlansághoz vezet.

Hogy hol tart mindezen szempontok figyelembe vételével az ének-zene tárgy pedagógiája, egy másik fórum adhat lehetőséget a megválaszolás kísérleteire. Csillagné Gál Judit tárgyunk dilemmáinak továbbgondolásához „talán ad támpontot azoknak, akik a hallgató – műalkotás kapcsolat fejlesztését, a zenei izlés formálását fontos társadalmi feladatnak tekintik”.

Laczó Zoltán

Kinematográfia az iskolában

Éppen 90 évvel ezelőtt, 1912 júniusában *Giesswein Sándor* címzetes apát (1856–1923) a győri törvényhatósági ülésen ezeket mondta: „Természetes kíváncsi vagyok, hogy hazánkban is nagyobb hangsúlyt fektetni a mozi ügyekre. A mozi mint kulturális tényező a legnagyobb pártolásra méltó...” S még ugyanebben az évben elkészült az első magyar oktatófilm „Élet egy vízcseppben” címmel.

Ha valaki a hazai filmoktatás, pontosabban a filmnek a magyarországi oktatásban betöltött szerepének egészen korai történe-

tére kíváncsi, bizalommal lapozhatja föl *Jáki László* viszonylag könnyen elérhető munkáját (1), s abban az alábbiakra lelhet.

Az 1899-ben megalapított *Uránia Résvényintársaság* 1903-tól már vidékre is kölcsönöz filmeket, 1908-tól pedig létrehozta az úgynevezett „Kis Urániák” hálózatot, amelyet többek között a hasonló nevű *Tanszergyár* termékeivel is ellát. Az előzményeket túlzottan nem részletezve, itt és most annyit summázhatunk a huszadik század első évtizedének *Uránia-mozgalomáról*, hogy az tulajdonképpen előkészí-

tette a Trianon előtti Magyarország iskoláit a mozi befogadására. (2)

A nyilvános mozik és a gyermekek kapcsolata, illetve a szórakoztatásra készült filmek gyermekekre gyakorolt hatása ügyén (ürügyen?) igen nagy harc és vita folyt az oktatófilm végleges elfogadtatása során. A hivatalos szabályozás 1912-ben ugyan megjelent, de a szenvedélyes viták tovább folytak. „Az élet tarka krónikája nap nap után mutatja nem csak városon, de már falun is a mozgó romboló hatásait... Szinte pogányi bálványimádássá fajult a mozi láz.” (3) A fővárosi szerkesztésű Cinema jegyzetírója viszont azt szorgalmazza, hogy a filmgyárak igyekezzenek repertoárjukba arányos számban ifjúságnak szóló filmet fölvenni, netalántán maguk készíttetni! (4) Később (1917-ben) még az igazságügyi miniszter is állást foglal a vitában, igencsak fellépve a korlátozás ellen: „A mozi a szemléltető oktatás és az ismeretterjesztés egyik leghatalmasabb eszköze és intézménye...” (5) A Kommün alatt Budapest sajátos megoldást kínált: Andersen, Höfehérke, Gulliver, Csipkerózsika és Grimm mozgó néven öt gyermekmozit üzemeltetett.

Am a film első magyarországi alkalmazására a Monarchia idején mégsem a fővárosban, hanem az 1910/1911-es tanévben a nyitrai állami főgimnáziumban kerül sor. Az iskola igazgatója, *Frank István* – mivel konfliktusba keveredett a város nyilvános moziját működtetőkkel – a tanulóktól előre beszedett pénzből „mozgófénykép apparátust” vásárolt. Ezen vetítették a francia Paté cég hazai képviselőjétől kölcsönzött filmeket, összesen 24 különböző témájút. Ezek közül csak néhányat az érdekesség kedvéért: „A 8 karú tintacsiga”, „A brazíliai állattenyésztés”, „A szarvasbogár”, „A hangyaboly élete”, „Kínai temetés”, „Bizánci romok”, „A röntgensugarak” stb. 1912-ben, a pozsonyi tankerület igazgatóinak értekezletén már *Nagy Sándor* zilahi igazgató, valamint losonci kollégája szintén büszkeséggel számolhattak be a rendszeres vetítésekről s azok iskola-pártoló, valamint oktatást segítő hasznáról. (6)

1913. június 6-án a Magyar Tanítók Otthona (7) Budapestre ankétot hívott

össze, melynek célja az volt, hogy állást foglaljon „a pedagógiailag vezetett mozgófényképes előadások ügyében”. A készítenő filmek az iskolai munkából, az iskola igényeiből induljanak ki – szólt az a tézis, amit aztán az előterjesztő *Ágotai Béla* 12 pontban adott közre. *Ágotai* (Fülbier) Béla (1864–1932) igazgató, a Közoktatási Tanács akkori vezetője mindennek megvalósítását csak úgy tartotta kivitelezhetőnek, ha ezek működtetésére pedagógiai filmgyár alakul. Az előterjesztésben még csak az szerepelt, hogy egy pedagógiai bizottság irányításával készülnének a filmek, melyeket először a nyilvános mozikban mutatnának be. (8) Az ankétan elhangzottak végül is oda vezettek, hogy részvénytársasági formában – tehát a Tanítók Otthona mellett magántőke bevonásával – még ugyanebben az évben megalakult a világ első oktatási célú filmgyára Budapesten. *Ágotai* mellett a másik alapító *Zitkovszky Béla* (1867–1930), a magyar filmgyártás egyik úttörője, az első magyarországi ismeretterjesztő film készítője volt. (9) A Pedagógiai Filmgyár 80 ezer korona alaptőkével alakult; műtermeket a budapesti Kinizsi utcában és az Erzsébet téren tartott fenn, amelyeket alkalmanként bérbébe is adott a legnagyobb hazai cégeknek forgatásra. Mivel a filmgyár működésével kapcsolatos közvetlen dokumentum vagy film/töredék napjainkra alig vagy csak rejtve maradt fenn, így az igen becses (és tegyük hozzá, érdekes vagy éppen már megmosolyogtató) némafilm-forgatókönyvek egyikét hadd ismertessük most.

A szcenárium alkotója *Szeghalmi Gyula*, aki ezúttal *Arany János* „Mátyás anyja” című versét dolgozta föl. „Szín: A Vajdahunyad vár udvara. Lovászok, pecérek, solymárok, kuminárok sűrögnek az udvaron. Az ámbitus könyöklőjén janitorok sütkéreznek. Nyílik az ajtó. Kilép a Nagyasszony, kezében az imént írt levél. A szolgálók sietnek a Nagyasszonyhoz. Versengenek, ki vigye a levelet Prágába, kinek a markát üsse a száz arany. E pillanatban egy holló vágódik a tömeg közé. Kikapja a levelet az özvegy kezéből és csakhamar eltűnik a falak mögött. Nagy kavardás. A

Nagyasszony leborul a könyöklőre, s úgy zokog. A lovaszok lovaikért, a pecérek kutyáikért, a solymárok solymaikért, a vadászok nyilaikért lótnak-futnak, s néhány perccel később kirohannak a várból, hogy üldözőbe vegyék a rabló madarat.” (10)

A gyár az I. világháború utáni rossz gazdasági körülmények ellenére folyamatosan készítette az oktatófilmeket, melyeket Amerikában, Angliában s Egyiptomban is vetítettek. 1923-ig, amikor is a főváros többségi tulajdont szerzett az Rt.-ben,

majd azt meg is vásárolta, a gyárban 80 filmet készítettek, s az utolsó évben további tíz film előkészítésébe fogtak! Mivel nem csak a pedagógia elméleti szakírói vagy a megrogzött ellenlábások látták úgy, hogy az oktatófilmek megtekintése főváros-szerre csaknem kizárólag a filmszínházakban zajlott, ezért az önkormányzat (1926-ban) megkezdte az iskolai tantermek ellátását vetítésre alkalmas felszerelésekkel. A tornatermekben már külön-külön bemutatókat rendeznek az eltérő iskolatípusok és évfolyamaik részére, így az új szemléltető oktatás egyre inkább közeledik az úgynevezett osztályfilm rendszerének bevezetéséhez. Ekkor ismét újítás következik: a budapesti filmgyár 1927-től film-dia gépeket és filmdíákat gyárt, amelyeken a bemutatásra kerülő filmekről 2–2 méteres szalagban előzetes levonatokat készít. A VKM – az eddigi erőfeszítéseket elismerve és külön is támogatva – a legrangosabb oktatófilmeket Amerikában, Kisázsiaiban és Törökországban forgalmaztatja. (11) A húszas években megjelent lelkes híradások

és beszámolók után a főváros 1930-ban már a gyár felszámolását tervezte. Az eladással kapcsolatos tervek a nyilvánosság kizárásával, titokban születtek, s annak ellenére, hogy az ellenzéki sajtó elég hamar hírt szerzett az ügyletről, 1931-ben a Magyar Film Iroda Rt. előbb bérbe, majd teljes egészében meg is vette am azt. (12) Ugyanebben az évben – szintén a kulisszák mögött – hasonló előkészületek folytak a vidéki iskolákat ellátó sajátos szervezet, a VKM által korábban igencsak preferált Magyar-Holland

1936 őszén már 70 film várta az iskolai vetítéseket, illetve a kölcsönzéseket. A kínálat több mint harmada a trianoni diktátum révén elcsatolt főként erdélyi városokról és tájakról szólt, emellett a hagyományosnak mondott vidéki-paraszti foglalatosságok, harmadrészt pedig a természet rejtett kincseit, működését bemutató filmekből állott. A korábbiakhoz képest rövid, általában 7–10 perces filmek gyors és precíz gyártása, megbízható és jól kiépített kölcsönzési és forgalmazási rendszer volt az, amely így, egy jól áttekinthető, dotálható és rugalmasan alakítható módon működött is. Ehhez társult még a túlnyomó részben pedagógus kollégák rendszeres technikai továbbképzése a vetítőgépek használatára.

Kulturgazdasági R.T. monopóliumának a megszüntetésére.

Mint azt láthatuk-hallhattuk, az iskolai filmoktatás első 15 esztendejében legkézenfekvőbb szokás a tanulók mozilátogatása volt. Erre a szisztémára alapozva építette ki országos hálózatát az a társulás, amely az első világháborút hatalmas anyagi és etnikai veszteséggel zárt új magyarországi társadalom konszolidációja során jelent meg a kulturális piacon. 1922-ben Budapesten bejegyeztetik a Magyar

Holland Társaság, majd a kezdeményezők szorgalmazására *Apponyi Albert* nével (is) fémjelezve a Magyar Holland Bank. A háttérben minden bizonnyal profi holland és magyar szaktanácsadókkal működtetett társaság széles körű befolyásának mind meggyőzőbb érvényesítésére 1924-ben Magyar-Holland Kulturgazdasági R.T. néven hoz létre egy profitorientált érdekeltséget. (13, 14) Állami támogatás elnyerése s a maga terveinek minél zökkenőmentesebb megvalósítása érdekében egy tanügyi szakosztályt is léte-

sít, melynek egyik vezetőjéül az ismeretterjesztési tagozat elnökét, *Kogutowicz Károlyt* (1886–1948) kéri fel. A neves földrajztudós, a hazai kartográfia megteremtője, *Kogutowicz Manónak* fia 1923-tól a szegedi egyetem tanszékvezető tanára, több más mellett a Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályának elnöke. (15) (Már most hadd említsem meg, hogy a konferenciára, illetve előadásomra való készülés és az anyaggyűjtés közben fogalmazódott meg az az elhatározásom, hogy a későbbiekben részletesebben dolgozzam fel a Magyar- Holland Kulturgazdasági R.T. 1924 és 1931 közötti működését, valamint a Magyar Néprajzi Társaság szervezeti kérdéseit és céljait Trianon után s a gazdasági világválság éveiben. Merthogy gazdasági és művelődéstörténeti szempontból – úgy tűnik – egyáltalán nem minden tanulás nélküli ezek kapcsolata.)

Kogutowicz szakmai vagy még inkább szakmapolitikai tekintélye igencsak erős lehetett – a közismerten alföldi kötődésű – *Klebsberggel* kapcsolatosan is, amit az is bizonyít, hogy a VKM szándéka és tervezte ellenére meg tudta torpedózni a Magyar Földrajzi Társaság gondozásában megjelenő Földrajzi Tanulmányok és az általa szerkesztett Föld és Ember című folyóiratok összevonását. Történt ez akkor, amikor pedig a legfelsőbb szinten a tudományos és közgyűjteményi intézmények, szervezetek és társaságok központi integrációja volt napirenden! (16) A teljes anyagi s bizonyos mértékben erkölcsi szempontból is kiszolgáltatott, így önállónak egyáltalán nem mondható szakmai társulat (a néprajzi) vezetősége még később is nagyfokú szervilizmussal nyilatkozik az időszak minket illető történéseiről: „1925 tavaszán, éppen az utolsó pillanatban hatalmas támogatást kapott azonban Társaságunk új elnökében, a Magyar Nemzeti Múzeum akkori főigazgatójában, Hóman Bálintban és új védnökében, gróf Klébsberg Kúnó vallás- és közoktatási miniszterben. Ők szereztek meg Kornfeld Móric báró, majd a Magyar Hollandi Kulturgazdasági R.T. hatalmas segítségeit, amelyek lehetővé tették, hogy a nehéz

gazdasági helyzet (...) ellenére folyóiratunkat zavartalanul megjelentethessük (itt az Ethnographia-Népeletről van szó, természetesen).” (17)

Minderről azért valamivel pontosabban a Néprajzi Társaság 1925. március 5-i választmányi ülésén készült jegyzőkönyve tudósít: „Dr. Kogutowicz Károly bejelenti, hogy az Emberföldrajzi Szakosztály az ú.n. oktatófilm révén olyan anyagi segítséghez jutott, hogy a Föld és Ember-t az állami segély megvonásának dacára is az eredetnél nagyobb terjedelemben tudja megjelentetni. – Örvendetes tudomásul szolgál...” – jegyzi meg a jegyzőkönyv vezető. (18) (Kogutowicznak természetesen nem minden szakmai önös érdek nélkül kifejtett lobbitevékenységéről hosszasan értekezik a MNT évzáró választmányi ülésének jegyzőkönyve 1925 végén.) (19)

Mindenesetre most témánkhoz közelebb és visszavezet, ha azt is elmondjuk, hogy mindezek hatására s több eredő összeadódásaként 1924-ben Klebsberg (a VKM 37 335/III.a. szám alatt) rendeletet hoz „a középfokú iskolák tanulóifjúsága részére tartandó kötelező filmelőadások tárgyában”. A fővároson kívüli régiókban minden iskolai évben hat, legfeljebb nyolc kötelező filmelőadás tartását rendelte el, különösen földrajzi, néprajzi és természeti oktatás céljával. (Némileg módosítva, 1925-ben mindezt a népiskolákra is kiterjesztették, ám ez más és célirányosabb, s elsősorban a valós lehetőségekhez igazodva az 1930-as évek végén lett érvényes rájuk.) Mivel az előadások jobbára belépti díjasok voltak (ám a hátrányos sorsú gyermekek fizetési felmentést kaphattak), a részvénytársaság az 1924/25-ös tanévben a következő, saját erőből készített filmeket mutatta be: ‚Hasznos és káros állatok’, ‚Az Alpok’, ‚A bányától a kohóig’, ‚Az ifjúság testnevelése’, ‚A holland királyság’, ‚A holland szív’, ‚Természet-tudományi képek’ és ‚Élet a tengerben’ címűek. E tanévben országszerte összesen 829 előadást szerveztek valamivel több, mint 30 ezer fizető s 4 és félezer ingyen belépős tanuló részvételével. Az utolsó (megújított koncessziós) esztendőben már 6315 előadásu-

kat csaknem 213 ezer fizető és félszázezer kedvezményezett iskolás látta. (20)

Klebsberg első engedélye három évre szólt, majd azt – hosszas huzavona, sőt parlamenti interpelláció-sorozat és levélváltás stb. után – 1927 nyarán újabb öt évre meghosszabbította. (Ezalatt tervezet született arról, hogy az Emberföldrajzi Szakosztály és egy alakulóban lévő Didaktikai R.T. vegye át a korábbi pozíciókat, persze jóval nagyobb állami investícióval, de ebből végül is nem lett semmi.) Mindenesetre a Magyarországra is begyűrűző gazdasági válság előszele, a Magyar Holland Bank sokak érdekét sértő működése, a fővárosi és a vidéki filmoktatás párhuzamossága, módszertani irányultságuk, valamint az ehhez rendelendő technikai állomány és felszerelés igen magas és szétfolyó költségigényei együttesen vezettek ahhoz, hogy az 1930/31-es tanévben utoljára terjessze hálózatának saját és import alkotásait „a hollandi magyar”. S talán ennek ismeretében az sem lesz meglepő, ha röviden arra utalunk: Kogutowicz maga is elfordul anyagi patrónusától, és önálló koncepcióval bombázza családját s maga régi ösmerősét, Klebesberg minisztert. Való igaz, hogy épp a piaci viszonyoknak – a többi szereplőhöz képest – jobban és közvetlenebbül kitett Magyar-Holland R.T. az 1920-as évek végén egyre kevésbé tudott eleget tenni mecénási szerepének, ezen belül pedig az általa korábban természetes és szerződött partnerei rendszeres javadalmaz(tat)ásának. Az ellen-lobbi érdekérvényesítése végül is olyan eredményes volt, hogy a részvénytársaság módszertani és technikai elveinek, valamint gyakorlatának gyökeres megváltoztatása (21) ellenére is a remélt újabb támogatástól a kormányzat teljesen elzárkózott.

A Pedagógiai Filmgyár, s vele csaknem párhuzamosan a Magyar Holland Kulturgazdasági Rt. megszűnésével (22) azonban nem keletkezik tartós vákuum: az állami szerepvállalás hamar beindul, lévén a film tudatosan felismert nemzetpolitikai eszköz – például a gazdasági recesszió hatásainak elviselésében –, így közvetten

annak leküzdésében. Mint korábban már röviden volt róla szó, a főváros 1932-től a Magyar Filmiroda R.T. birtokában lévő, illetve az általa készített új alkotások használatára építette tevékenységét, amelyet a Fővárosi Iskolák Oktatófilm Bizottságának létrehozásával is megerősített. (23) 1933-ban például a következő oktatófilmek készültek el: „Egy nap a cserkészlányok táborában”, „A levél útja”, „Tanuljon meg babanyelven”, „Az utcán légy éber”, „A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő”, „Az elsősegély nyújtás”, „A lakás takarítása”, „Budapest csatornázása”, „A pályaudvar élete”. (24) A főváros a tekintetben is az országos átlag előtt járt, hogy vetítógép-állományát igen erőteljesen állította át a praktikus és kevésbé tűzveszélyes 16 mm-es filmjászókra, filmállománya pedig igen sokszínű és tematikai változatosságot mutatott. Az autonómiára az is jellemző volt, hogy a VKM Oktatófilm Kirendeltségének létrehozása után is jogában állt a székesfővárosnak iskolai filmoktatási ügyeit teljesen önállóan, a maga sajátosságainak megfelelően intézni. Ennek egyik példája az, hogy 1936-ban a főváros az elemi iskolai tananyaghoz kapcsolódva különböző témákban (például Mérőeszközök, Budapest fürdőváros, Trianoni határaink, Gyufagyártás, Városunk jóhíre, Az egészség védelme stb.) szcenáriumok írására hirdetett pályázatot. (25) (Erre 49 témakörben 40 pályázótól 223 db forgatókönyv vagy szinopszis érkezett!)

Végül is az iskolai filmoktatás bevezetését a vallás- és közoktatásügyi miniszter 77.600/1934. VII.a. számú rendeletével hirdette ki, s ennek megvalósítása céljából megalapította az úgynevezett Oktatófilm Kirendeltséget. Mellette az 1936/37-es tanévtől három éves mandátummal Pedagógiai Bizottságot is felállított. (26) A Kirendeltség – természetesen minisztériumi jóváhagyással s anyagi támogatással – már 1934-ben pályázatot ír ki magyar gyártású vetítőeszköz nagy példányszámban és megbízható minőségben való beszerzésére, s ezt a Telefongyár Rt. Terta típusú gépében meg is lelik. Már az induláskor 138 iskola rendel meg e szerkezetet, amelyhez

a hivatalos közlöny szintén hazai (Bottka-féle gyöngy) vetítívásznat, valamint horozható, mobil és stabilan beépíthető sötétítő rendszereket ajánl.

Az első elbíralt és megvalósult film a jó negyedórás időtartamú „A Tisza felső szakasza” című film volt; 1936 őszén már 70 film várta az iskolai vetítéseket, illetve a kölcsönzéseket. A kínálat több mint harmada a trianoni diktátum révén elcsatolt főként erdélyi városokról és tájakról szólt, emellett a hagyományosnak mondott vidéki-paraszti foglalatosságokat, harmadrészt pedig a természet rejtett kincseit, működését bemutató filmekből állott. A korábbiakhoz képest rövid, általában 7–10 perces filmek gyors és precíz gyártása, megbízható és jól kiépített kölcsönzési és forgalmazási rendszere volt az, amely így, egy jól áttekinthető, dotálható és rugalmasan alakítható módon működött is. Ehhez társult még a túlnyomó részben pedagógus kollégák rendszeres technikai továbbképzése a vetítőgépek használatára. Jáki László adatai szerint 1937/38-ban a hit és erkölcsstan tanításához 12, magyar nyelv és irodaloméhoz 23, a magyar föld- és néprajz oktatásához 29, míg a magyar történelem és művészettörténet stúdiuaihoz 17-féle film állott rendelkezésre. 1937-ben pedig elkészült az első hangos oktatófilm is, amelynek széles körű bevezetése – csaknem természetszerűleg – újabb vitát gerjesztett pedagógiai körökben. De ez már egy másik fejezet lehet a magyar oktatófilm történetében!

Jegyzet

- (1) Jáki László (1982): *A hazai filmoktatás fejlődése a negyvenes évekig*. Országos Oktatástechnikai Központ, Veszprém. Előzményeiről lásd legújabban: Kis Domokos Dániel (2003): *Az Uránia száz éve. Valóság*, I. 66–77.
- (2) Jáki i.m. 8–18.
- (3) Urbányi C. József: *A mozgó-színházak értékelése*. In: Wohlmut Jenő (1913, szerk.): *A tanítók évkönyve az 1913/14. iskola évre*. Budapest, 124.
- (4) Jáki i.m. 22.
- (5) *Mozi világ*. (1917) XII. 23.
- (6) Jáki i.m. 31–44.
- (7) *A Magyar Tanítók Otthona – éppen 100 évvel ezelőtt – a Magyar Tanítók Kaszinójának és a Népmű-*

velők Budapesti Egyesületének összeolvadásából keletkezett. Célja: a magyar népoktatás felvirágoztatása, a tanítók társadalmi tömörítése és a pedagógiai irodalom művelése. Volt egy pedagógiai, egy irodalmi és művészeti, egy növevelési és egy társadalmi szakosztálya. In: *Pedagógiai Lexikon*. (1936) (8) Jáki i.m. 46–48.

(9) Itt köszönöm meg a Magyar Filmarchívum munkatársának, Perjési Zsuzsának önzetlen és szíves segítségét a szakforrások és kéziratok rendelkezésre bocsátásáért és szaktanácsaiért! – Vö: Ábel Péter kéziratosa anyaga.

(10) Idézi Jáki i.m. 53.

(11) E.K. (1936): *A székesfőváros filmoktatásáról*. VKM OKHK I., I. 12–14.

(12) Jáki i.m. 55–56. E.K. i.m. 13. Ábel feljegyzései szerint a Pedagógiai Filmgyár R.t. hivatalos határozattal csak 1940-ben szüntette meg magát!

(13) Mindez együttesen az Üllői út 4. sz. alatti épületben működött; erről a hivatalos levelezés céges papírjai, a Bank és Biztosító, valamint kiadó vállalatnak cégjelzései együttesen bizonyítják. Az épület falán ma is látható emléktábla az alábbi szöveget tartalmazza: „J.P.P.H. CLINGE FLEDDERUS Holland Királyi Főkonzul 1911–1946 ig E házban fejtette ki áldásos működését. A magyarság számára megmentett gyermekek és az egész magyar nép hálája jeléül állította: Budapest Székesfőváros Közönsége.” Az R.T.-t annak idején 250 millió korona, illetve 20, majd 50 ezer pengő tőkével alapították nagy létszámú, a korabeli magyar társadalmi élet legszélesebb köréből választva ki az Igazgatóság tagjait (pl. Móra István, Pogány Frigyes, Stein Márton, Vidor Marcell stb.). – Források: Jáki i.m. 60–75., illetve Ábel Péter és Lajta Andor kéziratosa anyagai a Magyar Filmarchívumban.

(14) Kogutowicz Károly több más között Világatlaszával, az 1919-ben publikált s nevezetes *Magyarország települési és néprajzi térképének* megalkotója, számos iskolai fali atlasz szerkesztője, a sorozatként megjelent Zsebatlasz és a Föld és Ember című lapok kiadója-éltetője. Az emberföldrajz (antropogeográfia) tudomány szak részletes ismertetésére most nem áll módunkban részletesen kitérni, ehhez lásd pl. a *Révai Nagylexikon* XXI., kiegészítő (A–Z) kötete vonatkozó címszavát 1935-ből.

(15) Erről tanúskodnak a Magyar Néprajzi Társaság választmányi és közgyűlési jegyzőkönyvei az 1923–1931-es évek közti periódusból, amelyekben az ezzel kapcsolatos tárgyalások, valamint minisztériumi leírások természetszerűleg megjelennek.

(16) Bartucz Lajos ügyvezető alelnök beszámolója a Magyar Néprajzi Társaság elmúlt ötven esztendejéről. (1940) *Ethnographia*, LI. 11.

(17) MNT iratai, 1917–1925. doboz- III.5-i választmányi ülés jkv. (Lelőhely: Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, MNT iratok, Budapest).

(18) „Elnök napirend előtt bemutatja Dr. Kogutowicz Károly választmánytag levelét, melyben jelenti, hogy a vezetése alatt működő Emberföldrajzi Szakosztály szerződést kötött a Magyar-Holland Kulturgazdasági R.T. -al a vall. És Közoktatásügyi miniszter által kö-

telezővé tett oktatófilm előadások lebonyolítása céljából...” – 1925. XII.23.-i választmányi ülés jkv. EA Néprajzi Társaság 1917–1925. iratok.

(19) Jáki i.m. 61–63.

(20) Bessenyei Boldizsár (1930): A filmoktatás jövőjéről. *Film és Művelődés*, V. évf. 10–11. (okt.-nov.) 73–77.

(21) Ezt az R.T. igazgatótanácsa hivatalosan csak 1936-ban jelenti be!

(22) E.K. i.m. 13–14. és Jáki i.m. 116–127.

(23) Jáki i.m. 120.

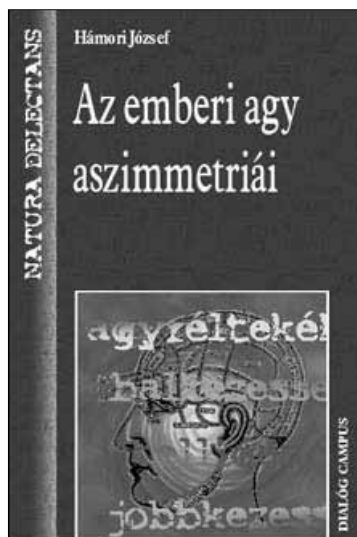
(24) E.K. i.m. 14., Felkay Ferenc (1937): Budapest Székesfőváros filmoktatása. *VKM OKH*, II. évf., I. 15–29.

(25) (gl) (1936): Új korszak, új módszer. *VKM OKH Közleményei I.*, I. 1–3. – Lásd még: Jáki i.m. 100–115. A Kirendeltség ténykedésének főbb vonásaihoz

lásd legújabban Jáki László: A VKM Oktatófilm Kirendeltségének szerepe a mozgóképi szemléltetésben. In: Jáki László (2000, szerk.): *Orbis Pictus. A szemléltetés évszázadai*. OPKM, Budapest. 134–139.
(26) *VKM OKH Közl.*, I. (1936) 2. 14.

Kriston Vízi József

A Mediawave 2002 alkalmából megrendezett 'Mint a moziban' című konferencián elhangzott előadás szövege, Győr, 2002. április 30. Az előadás alkalmával levetítettük a VKM Oktatófilm Kirendeltségének megbízásából 1936-ban készült és a Magyar Filmarchivum által a Milenniumi Kormánybiztoság támogatásával 2000-ben felújított 'Vasárnap Kalotaszegen' című néma iskolai oktatófilm VHS-változatát.

A Dialóg Campus Kiadó könyveiből